

„SÁNDOR NAGYBÁTYÁM FIÁNAK A BÁR MICVÁJÁN VOLTAM”

Szocializációs közegek és hatásaik a Horthy-korszak első évtizedében egy fővárosi zsidó családban¹

A szocializációt történeti kontextusban bemutató tanulmányok makroszinten vizsgálódnak szinte minden esetben.² A jelenlegi dolgozat épít ezekre az eredményekre, de a korábbi léptékektől eltér, s a szocializáció³ legfontosabb (elsődleges és másodlagos) közegeit mikroszinten próbálja meg bemutatni. Elsősorban a kamaszokat körbevevő kis közösségek önmeghatározásaira, értékrendjeire és normáira koncentrálva. Egyéni szinten vizsgálva azt, hogy milyen volt az a szociokulturális környezet, amelyben egy kamasz élt. Különösen hasznos itt utalni Erik Erikson elmélete, aki a társadalmi tényezőknek a személyiség fejlődésére gyakorolt hatását emelte ki.⁴ A serdülőkort elsősorban az identitáskeresés, és a szerepkísérletek életciklusaként írja le, amelynek a végére szerencsés esetben az egyén lerakja stabil, felnőtt személyiségének alapjait. Érdeemes hozzáfűzni azonban (amiről a pszichológusok jórészt megfélekednek), hogy a szerepkísérletek egy adott társadalomban zajlanak le, s ez jelentősen meghatározza, hogy a gyerek milyen ideálokat és modelleket lát maga előtt. A szerepkísérletek⁵ során általában a felnőttek,

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg. Ezúton szeretném megköszönni Bácskai Verának, Gyáni Gábornak, Kövér Györgynek és Somlai Péternek, valamint Koltai Gábornak, Kovács Csabának, Rácz Attilának, Somorjai Szabolcsnak, Szécsényi Mihálynak, Szócs Máténak a szöveg korábbi változatához fűzött hasznos megjegyzéseit.

² SOMLAI 1997.

³ A fent vázolt kérdéskörnek megfelelően a szocializáció alatt ebben az írásban azt a folyamatot értem, amelynek során a gyerek személyisége kialakul, és ezzel párhuzamosan elsajátítja a társadalmi értékeket és normákat, a kultúrát. ANDORKA 2006. 763., BAGDY 2004. 11–18.

⁴ Erikson az emberi életben belül nyolc pszichés fejlődési szakaszt különített el, ötödiknek és a pszichoszociális stádiumok közül az egyik legfontosabbnak a serdülőkort tartotta. Véleménye szerint az egyénnek mindig sikeresen kell megoldania az életkorához kötődő pszichoszociális feladatokat ahhoz, hogy a következő stádiumba léphessen. A serdülőkori időszakában a feladat az, hogy a gyerekkorból a felnőtt korba lépő személy saját stabil identitását kialakítsa, megszilárdítsa. ERIKSON 1991. 437–497. Erikson elképzeléseit James Marcia is megerősítette. ATKINSON 2002. 98–101.

⁵ A szerep kifejezés alatt G. H. Mead nyomán olyan komplex viselkedési egységet értek, „amely társadalmi szituációkhoz, szociális statushoz kapcsolódó normák, értékek, viszonyulások, elvárások belsővé tétele során lesz jellemző az emberre”. HEGEDŰS 1997. 71. Elmélete szerint a szocializáció interperszonális viselkedés eredményeként, szerepjátszás és szereptanulási kísérleteken keresztül megy végbe. A szerep tehát többek között értékek és normák összességét tartalmazza. „Egyrészt a gyermek utánozza, megjátssza a környező emberek szembetűnő szerepeit, másrészt pedig belekényyszerül szociálisan strukturált interakciókba, viszonyokba, amelyek megismertetik vele adott szerepek mintáit és elvárásait.” BUDA 2002. 116. Így szerep-

vagy a kortárs csoport (esetleg a média) világából kölcsönzött különféle viselkedési formákat, szerepeket, érdeklődési irányokat fedeznek fel és vesznek át a serdülők. Jellemző, hogy ezek képlékenyek, könnyen cserélhetőek. Mindezt – azaz végső soron a szocializáció és a személyiségfejlődés összefüggéseit – a maga történetiségében kísérel meg bemutatni a tanulmány. Nem évtizedekkel később keletkezett memoárookra vagy interjúkra, hanem egy kamasznaplóra támaszkodva.

Egy napló és szerzője

A kéziratos naplót, amely 1923 és 1925 között keletkezett⁶ B. Pál írta, aki 1906-ban született a fővárosban. Az egy-egy évet tartalmazó három „kötetes” ifjúkori napló készítője legkorábbi, eredeti nevén S. Pál, az első „könyvet” részben titkosírással⁷ vezette. Pál egy középosztálybeli családban cseperedett fel⁸, amely a bőrkereskedésből élt. A naplóíró fiú tíz éves kora körül, 1917 táján⁹ elhunyt édesapját, S. Miksát¹⁰ is bőrkereskedőként tartották számon 1912-től kezdve a főváros lakosai között.¹¹ Lakhelyük a Dohány utca 37. szám alatt, a bérház első emeletén volt.¹² B. Márton később feleségül vette a megözvegyült Sch. Ilonát, Pál édesanyját.¹³ Amikor a naplót kezd vezetni Pál 1923-ban, már a Rákóczi út 59. szám alatti, bérházban laktak.¹⁴ Pál édesanyja és gyámja alapította együtt a nevüket viselő B. és Társa bőrüzletet a Dohány utca 71. szám alatt.¹⁵ A családi vállalkozás mindenekelőtt a suszterek, a cipészek alapanyaggal, cipő-kellékekkel való ellátását célozta meg. Édesanyja, Sch. Helén 1923-ban

---

kísérlet révén sajátítja el a szociális magatartást, azonosítva magát az őt körülvevő környezet vele azonos státusú jelentős személyeivel.

⁶ Hadtörténelmi Levéltár P. 4 S. (B.) Pál iratai. A későbbiekben a hivatkozás a következőképpen alakul: S.-B. Pál [a naplókötet évszáma] [napra pontos dátum]. A kurzívált dátum nem a nyomtatott, hanem a naplóíró saját megjelölése. Az oldalszámok hiánya lehetetlenné teszi az azokra való utalást. Személyiségi jogok védelméről szóló törvény megkötései miatt a napló szerzőjének és családtagjainak eredeti keresztnevének meghagyása mellett a családnéveket monogrammal jelölöm.

⁷ A titkosírása nagy vonalakban annyit jelentett, hogy a magyar szöveget görög betűkkel jegyzete le. Azonban nem egy állandó és következetes titkosításról van szó. Írása állandóan változott az egy éves perióduson belül, az egyes írásjelek több átalakuláson mentek keresztül. Ennek eredményeként idővel az ókori abc betűit, arab számokkal is kiegészítette. Az ékezetes magyar karakterek jelölésére is saját írásjeleket iktatott be. Jelen tanulmányban az aláhúzott betűkkel írt szöveg a titkosírására utal.

⁸ Családját elsősorban a cselédtartás, mint társadalomtörténeti indikátor miatt sorolom a középosztályhoz. GYÁNI 1983. 34.; GYÁNI-KÖVÉR 2004. 339. A naplójában számos említést tesz a háztartási alkalmazottjukról.

⁹ Pál apja még nem rendelkezett törvényileg bejegyzett céggel, a főváros lakcímgjegyzéke szerint.

¹⁰ Az örökbefogadási szerződésen Márkként szerepel. BFL - VII.192. - 1920 - 0848. A lakcímgjegyzékben viszont S. Miksáként szerepel.

¹¹ 1912-ben S. Miksa VII. Dohány utca 37 bőrkereskedő BpC 1912 II. 2082. 1916-ban még megtalálható később már azonban nem. BpC 1916 II. 2310.

¹² MIG FNk 1917/1918.

¹³ BFL VII 12 b 180.791/1923 B. Mártonné hagyatéki ügye.

¹⁴ BFL VII 12 b 180.791/1923.

¹⁵ B. Márton és Tsa, B. Márton és B. Mártonné született Sch. Ilona Bóráru cíkekkel kereskedők. Önálló cégjegyzők VII Dohány utca 71. BpC 1922-23 370; BFL VII 12 b 180.791/1923.

hunyt el¹⁶, ekkor még csak 41 éves volt, az egykori Bars vármegyei – de ekkor már Csehszlovákiához csatolt – Lekéren született 1882-ben.¹⁷ Áprilisában bekövetkezett halálát megelőzően is súlyosan beteg volt.¹⁸ Talán erre utal, hogy második férje, B. Márton még akkor adoptálta Pált, amikor édesanyja még élt, így a fiú családi neve S.-B.-ra módosult.¹⁹ Néhány hónappal később az özvegyen maradt férj feleségül vette a fiú egyik unokatestvérét Sch. Piroskát, aki így Pál mostohaanyja is lett.²⁰

Tizenhét éves korától kezdve Pál egy definiálatlan olvasó számára írta feljegyzéseit²¹. Ennek megfelelően az írásának világos olvasása végett például: 1924-ben *Használati útmutatások* címmel a rövidítéseket, s az egyes jelzéseket is feloldotta²², az ekkor már nem titkosírással vezetett naplóban. Amennyiben kizárólag önmaga számára ír minden nap, annyiban teljesen felesleges lett volna ezeket a saját maga által kreált jelöléseket megmagyarázni. Néha a potenciális olvasó előtt is szabadkozik, olyan dolgokra hívja fel a figyelmét, amelyeket esetleg félreérthet naplójában: „Ha valaki egykor naplóm e részét átolvassa és itt a sok mozit és színházat látja, teljes joggal azt hiheti, hogy én, ki tudja, milyen jól szórakozom mulatok stb. Pedig valójában nem így van.”²³ Naplójának a szerkezete a külső olvasó pontosabb eligazodását segíti. Így minden személy vagy esemény alkalmával leírja, hogy a korábbi feljegyzéseiben mikor ejtett már róla szót. Ez a szerkesztésmód elég töredezetté teszi az amúgy sem narratív szövegét, minden esetben egy általa elképzelt olvasó

¹⁶ 1923. április elsején hunyt el. BFL VII 12 b 180.791/1923.

¹⁷ BFL VII.2.e. 12579.

¹⁸ BFL VII.2.e. 12579.

¹⁹ Az örökbecsű szerződést rögzítő közjegyzői okirat 1920. május első napjaiban keletkezett. Tehát akkor még Pál anyja élt, amikor az első házasságából származó fiát, második férje örökbe fogadta. B. Márton és ezelőtt Sch. Ilona (korábban özv. S. Márkné) még együtt jelent meg Rhorer Géza közjegyző előtt. BFL VII.192. 1920 0848. A kiskorúval kötött örökbecsű szerződés első pontjának következtében módosult a vezetékneve. BFL VII.2.e. 12579., BFL VII.192. 1920 0848.

²⁰ S.-B. Pál 1923. május 31.

²¹ Talán némi támpontot nyújtanak a következő esetek arra vonatkozólag, hogy a definiálatlan olvasó mögött kit vagy kiket sejtünk. Fontos megjegyezni, hogy a környezetében – így abban a bérházban is, ahol lakott – több fiatal vezetett naplót, s többször cserélgették is azokat. Így Fejes Dórától is megkapta feljegyzéseit: „Ebből a naplóból láttam, ahogy Dóra egész komolyan szerelmes belém, mert nincs nap, hogy rólam nem írna. [...] Mindezek ellenére nem tudok vele a »régire«, lenni, mert mivel mindent beír a naplójába az újabb csókokat is beírna és ezt anyja megtudva biztosan ellenem jönne...” S.-B. Pál 1924. június 4. Ez más alkalmakkor is megismétlődött (1925. február 14.), ebből úgy tűnik, hogy a napló átadása egyfajta szerelmi vallomásnak volt tekinthető volt. A naplóba hátul az egyik szerelme is írt. Sőt, egy másik alkalommal feljegyzéseit is hajlandó „áruba bocsátani”: „Klári kérte, hogy mutassam neki, de én egyes oldalakat is csak csók ellenében voltam hajlandó megmutatni.” S.-B. Pál 1924. szeptember 22.; S.-B. Pál 1924. szeptember 23.

²² Például „E.ü.= Egész nap az üzletben voltam”; „2 ü.= Déli 2 óráig az üzletben voltam”, vagy pl. „A vörös tintával írt sorok magyarázatok az felsőbb sorokhoz”.

²³ S.-B. Pál 1924. szeptember 5. Az olvasó hasonló útbaigazítása más helyeken is megtalálható: „Ha valaki naplómat olvasná, azt hinné, hogy Schönfeld Ilonkára talán szerelmes vagyok. A valóság az, hogy Ilonka boldogult bátyja jó barátom volt 7-8 évvel ezelőtt és így úgy vagyok náluk mint otthon.” S.-B. Pál 1924. október 22.

igényeit szolgálva, így nyújtva pontos eligazodási lehetőséget az egyes személyekre vonatkozólag.²⁴

A szocializáció elsődleges közege – a család

Egy fővárosi neológ család vallási kötődései

A családban a vallásgyakorlás terén uralkodó normák és szokások is feltárhatóak a napló segítségével. De Pál naplója nem narratív, s a vallással egyetlen bejegyzésben sem foglalkozik hosszasan. Azonban az egyes naplóbejegyzések és a hivatalos vallási ünnepeket tartalmazó kalendáriumok²⁵ összevetése különösen hasznos, hiszen így egy-egy elszórt, egy-kétszavas mondat mögött feltárul az, hogy ekkor a feljegyzések készítőjét mely vallási előírások mozgatták. Így világossá válik, hogy melyek azok az ünnepek, amelyeknek megtartását a szűkebb közösség – döntően a család – elvárta tőle. Ennek köszönhetően érthetővé válik a következő 1923. május 20-21-én papírra vetett bejegyzés is: „Este 9-kor lementem a templomba és reggel 5-ig maradtam ott.”²⁶ A család vallásosságát mutatja, hogy a hetek ünnepének estéjén az egész éjjelt a zsinagógában töltötte Pál, a szokásoknak megfelelően a tóra, és a talmud egyes fejezeteit tanulmányozta²⁷, így emlékezve meg arról, hogy sziván hó 6-án az Egyiptomból kivonult nép átvette a tórát. Nemcsak maga a család volt vallásos, hanem a szűkebb rokonság is, így a naplóban többször említést tesz arról, hogy a feltehetőleg 13 éves unokatestvérek²⁸ a vallás követelményeinek megfelelően a zsinagógában bár micvává, a parancsolatok fiává, azaz felnőtté és a közösség teljes jogú tagjaivá lettek.

Az engesztelés napját mindig megtartották²⁹. Összhangban a szokásokkal, újévkor ellenségeivel kiengesztelődött: „Ma a Zsidó újév miatt kibékültem ismét Ferivel”.³⁰ Fontos látni, hogy bár nem kapott szigorúan vallásos nevelést, nagy hangsúlyt fektettek a vallási előírások megtartására, így többek között pészach estéjét is megünnepelték, amikor a széder vacsorán megemlékeztek az Egyiptomból való szabadulásról. Pál az 1917 körül elhunyt apjáról

²⁴ „...útközben egész egyszerűen az erkélyről lekiabált a Baross utcába értem Rosenfeld bőr-
nagykereskedő, Rosenfeld Böske (lásd jan. 11.) édesapja e szavakkal: »tudom, hogy tud zongorázni, jöjjön fel.« Náluk játszottam circa 1 órát. Azután elmentem Zelemáékhoz is (lásd jún.
8.), ahol ismét zongoráztam.” S.-B. Pál 1925. június 23.

²⁵ <http://www.hebcal.com/hebcal/>

²⁶ S.-B. 1923. május 21..

²⁷ JÓLESZ 1987. 201–203.

²⁸ „Délelőtt 10-ig üzletben, azután Schiller Jancsi bar-micvéjén a templomban voltam. Itt 220000-t
snöderoztam. Délután a bar-micvei uzsonna esete, pedig vacsora volt. Úgy délután, mint este
majdnem megszokítás nélkül nekem kellett zongorázni, akárcsak október 7-én Nagyéknál.”
S.-B. Pál 1924. október 17. Más alkalommal: „Délelőtt Sándor nagybátyám fiának a bar-micváján
voltam a templomban, délután pedig lakásukon volt uzsonna. Itt én voltam a főszórakoztató.”
S.-B. Pál 1925. február 28.

²⁹ „Délután vacsorázunk ma a böjt miatt. Délelőtt kimentem a temetőbe b. szüleim sírjához.
Délután Baluéknál voltam.” S.-B. Pál 1924. október 7.

³⁰ S.-B. Pál 1924. szeptember 29. Reinitz Ferencről van szó, aki Pállal egy bérházban lakott. BpC
1924 1077. Lásd még I/2/b fejezet.

soha nem írt, azonban anyjának 1923-ban április első napján bekövetkezett halálát követően minden évben megtartotta a *jahrzeitot* és felkereste szülei sírjait is.³¹ A vallási szokások szerint különösen fontos, hogy ebben az esetben nem csupán egy évfordulóról, hanem a szülői halálozás vagy ritkább esetben a temetés napjának a megtartásáról van szó. Az első *jahrzeitot* még a halálozás évfordulóján ülte meg, s ekkor a szokásokkal ellentétben nem a sírt, hanem a zsinagógát kereste fel: „Breinerék előtt templomban voltam, mivel ma volt megboldogult anyus halálozási évfordulója”.³² Máskor nem ragaszkodott mereven a vallási normákhoz, így sem a temetés, sem a halálozás évfordulóján, hanem néhány nappal később, április ötödikén emlékezett meg anyja és apja haláláról, szokás szerint a nyughelyüket felkeresve. A vallás előírásainak korántsem merev betartását jelzi az is, hogy *jahrzeit* napján, amikor emlékmécseset szokás gyújtani, és többen böjtölnek is, ő személyes feljegyzéseiben arról kesereggett, hogy még egyetlen lánnyal sem volt viszonya.

A naplóírás, mint tevékenység vizsgálatával az anyakönyveknél jóval létezőbbben, a napi rutin, a mindennapi szokások szintjén dönthető el az a kérdés, hogy az izraelita felekezet mely csoportjához tartozott Pál és családja. Hiszen a vallás parancsolatait szigorúan megtartó ortodox hívek számára a szombati munka tilalma a (napló)írásra is vonatkozott³³, s a kamaszokra is, akiket a közösség felnőtt korú tagjainak tekintettek már ebben az életkorban. Egykori naptárakkal egybevetve a bejegyzéseket egyértelmű, hogy nem került rendszeresen a szombati naplóírást. Így naplóírás, mint mindennapos rutin vizsgálatából világos, hogy nem az ortodox irányzathoz tartozott s ezt a később tárgyalandó iskolaválasztási stratégiák is alátámasztják, amelyben a vallásos neveletésnek nem volt prioritása. Nem valószínű, hogy kóser konyhát vezettek otthon, de az ilyen jellegű konyhát vezető étteremben való étkezéstől Pál sem zárkózott el az iskolai bankettje alkalmával. Bár az egyházi anyakönyveket nem sikerült fellelnem, de a naplóban tükröződő mindennapi rutin alapján összességében egy vallásos, de neológ családról beszélhetünk. Amelyben a kamasz fiú számára sem volt kötelező a zsinagóga szombatontkénti felkeresése, személyes feljegyzéseiben csak ünnepek alkalmával jelenik meg az.

A bőrnagykereskedés mint családi szerepminta

Dohány utca 71. szám alatti bérház üzletében a B. Márton és Társa nevű céget 1920. nyarán alapította B. Márton és felesége Sch. Ilona, Pál ekkor tizennégy éves volt. Édesanyja illetve mostohaapja fele-fele részben voltak tulajdonosai a cégnek³⁴, s hasonló jogokkal rendelkeztek a cégben. Ekkor még a Dohány utca 37. szám alatti bérház második emeletén laktak. A cégbírószági anyagokban fennmaradt számlákból tudható, hogy ekkor többek között a

³¹ JÓLESZ 1987. 85.

³² S.-B. Pál 1924. március 31.

³³ Ezért az információért köszönettel tartozom Glässer Norbertnek.

³⁴ BFL VII.2.e. 12579.

Leitersdorfer Lipóttól rendeltek borjú boxot³⁵, akinek üzlete a Károly körúton volt.³⁶ Leitersdorfer-nek már a nagyapja Mózes is, szabómester volt 1830-1840-es években Terézvárosban, 1888-ban már a 14 legvagyonosabb között szerepelt.³⁷ Ugyancsak ezt a szakmát üzte az apja is, Dávid, akinek azonban már bérházai voltak Pesten.³⁸ Lipót, – akiknél Pál szülei vásároltak – e család legidősebb gyermekeként született 1861-ben született³⁹, öccse Béla 1873-ban látta meg a napvilágot.⁴⁰ Lipót azonban folytatta a családi tradíciókat s realitást és kereskedelmit végezett, s bőrbizományosként dolgozott. Az ő kezdeményezésére jött létre az Iparegyesület bőripari tagozata, s ő szerkesztette a Magyar Bőripar című lapot.⁴¹ Pál édesanyja és mostohaapja az üzlet indulásához szükséges kellékeket és munkaeszközöket azonban nem a Leitersdorfer cégnél szerezték hanem a Winkler Ferenc cipőkellék és szerszám nagykereskedőnél 1920. augusztusában, aki „dús választékú” kaptafa raktárat is tartott.⁴² Így – a Hajós utcában a hatodik kerületben – nála vásárolták meg a cipőkellékbolt elindításához feltétlenül szükséges kapocsgépet, férfi, női és ifjú, fiú kaptafákat, faráspolyokat, fűzőket, betéttalpakat.⁴³

A kereskedés talpbőrt, flekkbőrt, gumisarkat és talpat értékesített használtbőrt is tartottak raktáron.⁴⁴ A előkelőbb cipőre vágóok kiszolgálása érdekében színes és fekete sevrőbőrt árultak, ebből a finombőrből a lábbelik felső része készült, mivel sima felületű és magas fénnel rendelkezett.⁴⁵ Hasonlóan puha és finom volt a kecskebőrből készült festett színes szattyán is.⁴⁶ A talpvarrásnál használatos szurokból is – amelyet a cérna impregnálásához használtak, hogy a varrat vízálló és tartós legyen – több doboznyi volt felhalmozva.⁴⁷ A cipő egyes elemeinek felerősítéséhez, szegezéséhez vagy ragasztásához csirízt és faszeget, kapcsot, drótszeget is árultak. De megtalálhatóak voltak a B. és Társa üzletben olyan apróságok is, mint a ringli, ez a fémből készült gyűrű, amelynek célja a fűzőlyuk beszakadásának megakadályozása volt.⁴⁸ A cipőápoláshoz pedig színes és fekete boxot kínáltak. A Dohány utcai üzletben hagyatéki leltár alapján a következő berendezések voltak: szövethuzatú kis kanapé, thonet karosszék és szék. Valamint áruasztal, könyvvállvány, amelyeken talán az áruk egy részét tárolták. A súlyra és nem darabra eladott árut kétféle mérlegen, egy kevésbé precízen és egy tizedes mérlegen mérték le.

---

³⁵ Azaz boxbőrt, amely normálfogású s nem puhított.

³⁶ BFL VII.2.e. 12579.

³⁷ <http://lajtaarchiv.hu/eletrajz/a-leitersdorfer-csalad-dokumentumai/>

³⁸ <http://lajtaarchiv.hu/eletrajz/a-leitersdorfer-csalad-dokumentumai/>

³⁹ SZINNYEI 1900. 1002–1003.

⁴⁰ http://lajtaarchiv.hu/eletrajz/a-leitersdorfer-csalad-dokumentumai/Magyarositott_neven_Lajta_Bela_epitesz lett.

⁴¹ SZINNYEI 1900. 1002–1003.

⁴² BFL VII.2.e. 12579.

⁴³ BFL VII.2.e. 12579.

⁴⁴ BFL VII 12 b 180.791/1923.

⁴⁵ VERMES 1975. 172.

⁴⁶ VERMES 1975. 178–179.

⁴⁷ VERMES 1975. 186.

⁴⁸ VERMES 1975. 70., 164.

Az értékeket Hassky-féle pénzszekrényben tárolták, míg az iratok gyors sokszorosítását a másolóprés szolgálta.⁴⁹

1921. március 15-én lépett be Dezső Ármin (Árpád) a cégbe, s 1922. novemberében a korábbi szóbeli megállapodást már írásban is rögzítették.⁵⁰ 1921-ben készült egy leltár, amely 350 000 koronára becsülte a kereskedés vagyonát és értékét. Dezső Ármin ugyanekkora összeget investált egy héttel belépése előtt az üzletbe, amely 1921 márciusától közkereseti társasággá alakult. Így ettől az időponttól minden követelés már ezt az új társaságot s annak három tulajdonos tagját terhelte. Míg az azt megelőző anyagi terhek és a követelések a családi vállalkozás két tagjára hárultak teljes mértékben. A szerződésben erre vonatkozó konkrét utalás nincsen, azonban úgy tűnik, hogy a Dezső bevonására (a családi keretek feladására) és a cég átalakítására azért volt szükség, hogy nagyobb tőkéhez jussanak. Ez látható abból, is, hogy a Dezső által – még a belépése előtt – investált tőke teljes egészében készpénz volt. Ezen felül még 150.000 koronát fizetett az üzlet berendezésének használatáért.⁵¹ Dezső egymaga fektetett annyit a bórüzletbe (kerekén félmillió koronát)⁵², mint korábban a házaspár együtt, akik azonban így már csak a cégüknek a felét birtokolták. Ennek megfelelően az édesanyja halála után Pál is csak annak egy negyedét örökölte, amint az a hagyatéki anyagokból kiderül.⁵³

Pál naplója nagy átalakuláson megy keresztül, hogyha az első illetve az utolsó, a harmadik kötetet vetjük össze. Ez a változás elsősorban az egyes bejegyzések hosszúságán érhető tetten, de igazán narratívvá később sem válik. Saját gondolatait, elképzeléseit továbbra is ritkán veti papírra, és csak saját élményeinek leírására szorítkozik. Így a szerepkísérletek az ő esetében – ha egyáltalán ilyesmiről beszélhetünk – csak nagyon felszínesen és jelzésértékűen vannak jelen. Mindössze egyetlen eset vizsgálható részletesebben, amelyre egy később a fejezetben fogok kitérni.

A kereskedelemmel mint élethivatással kapcsolatban csak biztató érzelmi kötődései voltak családi, rokonsági tapasztalatai alapján. Ebbe a szűk szakmai közösségbe való betagozódását jelzi, hogy már 17 éves korában részt vett a bórkereskedők összejöveteleinek szervezésében. A tagság összetartását jól mutatja, hogy a szabadidejük egy részét is közösen töltötték el. Ezt

⁴⁹ BFL VII.12.b.180.791/1923.

⁵⁰ A megállapodásuk 1923. március 15-ig szólt, tehát kerekén három évre kötötték. S azt is rögzítette, hogyha a megállapodás megszűnik, akkor Dezső azonnal törlésre kerül a cégből, de a B. és Társa cég tovább folytathatja a tevékenységét. BFL VII.2.e. 12579.

⁵¹ BFL VII.2.e. 12579.

⁵² Dezső Árpád kereskedő, egyértelműen vagyonosabb volt, mint a korábbi tulajdonosok. A megállapodásból úgy tűnik, hogy talán Pál édesanyja és mostohaapja tartott, hogy üzletüket felvásárolja, vagy annak irányítását és vagyonát megszerzi. Legalábbis, ekként értelmeztem a megállapodás azon pontjait, amelyek a közkereseti társasággá vált cég új társtagjának korlátozásaira vonatkoztak: „Amennyiben azonban az én [D. Ármin – K. G.] betétem elérné az Önök [B. Márton és neje – K. G.] betétének együttes összegét, úgy annak további növeléséhez az Önök előzetes beleegyezése szükséges.” De hasonló mozgatórugó húzódik meg a megállapodás 18. pontja mögött is: „A társaság megszűnésétől számított 3 évig én hasonló cikkeket is árusító üzletet a Dohány utca 71. számtól minden irányban 1 km távolságon belül nem nyithatok.” BFL VII.2.e. 12579.

⁵³ BFL VII.2.e. 12579.

nemcsak a Pál által bőrösbálnak nevezett összejövetelek jelzik, hanem az egyesületük által szervezett kirándulásukra is együtt mentek, és amennyiben jelentős, nagy szereppel bíró bőrkereskedő halt meg, akkor a temetésén a szakmában dolgozók is részt vettek. Egyrészt örökölt, részben pedig saját maga által kiépített kapcsolatai döntően ehhez a hivatáshoz kötődtek. Ezen a pályán már a gimnáziumi éve alatt szerzett szakmai tapasztalatot is, hiszen a napló több esetben informál arról, hogy a Dohány utcai bőrös üzletükben dolgozott, feltehetőleg mint eladó. Ehhez a munkához kötődő családi mintát jelentősen meghatározta a közvetlen környezetében meglévő pozitív példa: a mostohaapja és édesanyja által alapított cég sikere. Az elsődleges szocializációs közeg, mindenekelőtt pedig nevelőapja erősítette erre a pályára való orientálódását. Közvetett módon ő volt az, aki mostohafiát az érettségihez is hozzásegítette. Annak a tanárnak szívével, akinél kétes volt az, hogy a gyengén tanuló fiú átmegy-e a vizsgán, jelképes összegért eladott cipőbőrrel „puhította”. A Pál által gyermekkorában látott családi minta egyértelműen ennek a hivatásnak az úzésére ösztönözte. Ezt segítette a mostohaapja kapcsolati és anyagi tőkéje is, illetve az, hogy már valamelyest ismerte a bőrkereskedők világát, szereplőit, a kereskedés folyamatát.

A szocializáció másodlagos közegei – Pál mikroközösségei

Pál csak másfél évvel az érettségi előtt kezdett el naplót vezetni a kortárs csoportok esetében három részből állnak az érettségiig a vizsgált szakaszban: egyrészt beszélhetünk az osztályáról, másrészt a lokális csoportokról a Rákóczi úti bérház környékén, harmadrészt pedig a közös érdeklődés mentén szerveződő közösségekről.

Egy iskolai osztály

A korábban már tárgyalt családi értékrendet tükrözi a középiskola megválasztása is, amely jelzi, hogy nem volt elsődleges a szülők számára, hogy az intézményesített oktatás keretei között Pál vallás neveltetést kapjon, e helyett lényegesebb volt, hogy az iskola lakhelyükhöz közel helyezkedjen el. A hetedik kerületi Madách Imre Főgimnázium VII. b osztályának ötvennégy rendszeres tanulója volt 1922–23-ban⁵⁴, egy évvel az érettségi letétele előtt. Ezek közül egy volt Pál. Ebben az évben az osztályának a fele az Erzsébetvárosból került ki, míg a többiek Terézvárosból, Józsefvárosból, Ferencvárosból, a Belvárosból valamint Újmátyásföldről érkeztek. A vidékről érkezők, pedig alig mintegy tizedét alkották az osztálynak. A budai oldalról egyetlen diák sem érkezett. Az osztálynak 56%-a volt izraelita, majdnem egyharmada volt római vagy görög katolikus, és valamivel több mint egy tizede protestáns felekezetű. Az osztályon belül a legnagyobb foglalkozási csoportot azoknak a tanulóknak a szülei alkották, akik kereskedésből éltek. Ők az osztálynak

---

⁵⁴ ACSAY 1923 39

25%-át jelentették⁵⁵, az ő számukat gyarapította többek között Pál is, akinek gyámját csupán felületesen kereskedőként jelölték meg. Ugyancsak tizenhárom tanuló értelmiségi családból származott. A szellemi foglalkozásuk harmadát a műszaki értelmiség, negyedét az orvosok tették ki, de volt köztük egy főerdész is. Ügyvédi pályán, illetve pedagógusként – főgimnáziumban tanítva, – csupán két-két szülő dolgozott. A fiúknak majdnem 20%-a iparos milióból került az iskolába – mintegy 10 fő – volt köztük rézműves, szabó, asztalos, ékszerész, szállító és fodrászmester, vendéglős is. A következő legnépesebb csoportot – a VII. b-nek mintegy tizenhat százalékát – a tisztviselő szülők alkották. Túlnyomó többségük magánalkalmazásban lévő bankhivatalnok, gazdasági tisztviselő, kereskedelmi igazgató. Állami szolgálatban csupán ketten álltak,⁵⁶ egy törvényszéki bíró és egy özvegy, akinek a férje államtitkár volt. Altisztek csupán hárman voltak, közülük két szülőről pontosan tudható, hogy egy a Magyar Királyi Posta és Távíró felügyelője, míg a másik szülő nyugdíjas vasúti alkalmazott volt. Földműves és földbirtokos szülőktől származó gyerek csupán egy-egy volt az osztályban. A katonai elithez is csak két ezredes szülő tartozott. A főnévkönyvben szereplő foglalkozás megjelölések rövidek, és sematikusak, ennél fogva valamely társadalmi réteghez való kötésükre teljes bizonyossággal nem vállalkozhatunk. Azonban összegzésként leszögezhetjük, hogy a középosztályból és a kispolgárságból verbuválódtak Pál osztálytársai.

Csak az iskolai kapcsolatháló egyes szereplői azok, akik teljes pontossággal azonosíthatóak. Az iskolai osztályához kötődő személyeket tartalmazó adatbázisból kitűnik, hogy a hivatalos osztálytársi viszonyt leszámítva csupán tizenkét fővel volt kapcsolata.⁵⁷ Ha iskolai szinten és nem csupán az osztályban nézzük meg a kapcsolatait, akkor kirajzolódik, hogy huszonhat fős baráti köréből, csupán öt⁵⁸ fő volt, aki nem Pállal azonos felekezethez tartozott.⁵⁹ Kérdéses, hogy az osztály vallási kisebbségeivel mint a reformátusokkal és a katolikusokkal miért volt elenyésző kapcsolata. A szűk hivatalos iskolai közösségre vonatkozó utalások nagyon ritkák. Az Angol Parkban⁶⁰

⁵⁵ A többség feltehetően önálló üzlettel rendelkezhetett. A főnévkönyv mindössze két főt tüntet fel kereskedelmi alkalmazottként. Csupán egyetlen gyerek apja volt szállodás.

⁵⁶ Valamint volt két közalkalmazott is, így egy vármegyei levéltáros, illetve egy állami vasutaknál dolgozó főtisztviselő.

⁵⁷ Bizonyos esetekben még feltűnik egy-egy iskola- vagy osztálytárs is. Erre a legjobb eset talán Brada Jánosé, aki egy évvel volt fiatalabb mint Pál. Feltehetőleg általa ismerte meg a tánciskolát, amelyet annak apja, Brada Ede vezetett. Az operaház balettmestere, aki magántánciskolát is tartott fenn, és a Magyarországi Táncmesterek Egyesületének elnöke is volt. MSZL 1994 11. Pál bízta meg zeneszerzéssel: „... elmentem a Brada-tánciskolába, ahol végre láttam, hogy hogyan táncoltak a Java-zenémre.”; S.-B. Pál 1923. november 25. Egy másik esetben, a rá jellemző szűkszavú feljegyzésben újra feltűnik: „Délután, mivel Brada 1 új táncot kreált és erre megkért engem 1 új zenét írni, megírtam e zenét.” S.-B. Pál 1923. december 18.

⁵⁸ N. Zoltán (ref.), M. György (evang.), F. István (rom. kat.), F. János (rom. kat.), B. János (rom. kat.) Forrás: MIG FNk 1917/1918; 1922/1923 A kurzívval jelölt személyek az osztálytársai voltak hetedik osztályos korában. ACSAY 1923. 39.

⁵⁹ Izraeliták: R. Hugó, N. László, F. Pál, L. József, F. Károly, H. Árpád, H. László, G. György, S. Róbert, B. Márton, V. Béla, B. György, Sch. Ferenc, Sz. Tibor, E. Andre, K. Pál, Sch. Gusztáv, A. József, Sch. László, W. András, L. István. Forrás: MIG FNk 1917/1918; 1922/1923 A kurzívval jelölt személyek az osztálytársai voltak hetedik osztályos korában. ACSAY 1923. 39.

⁶⁰ „Este a VII b kint volt az Angol parkban. Kb. 14-en voltunk.” S.-B. P. 1923. június 23.

tett látogatásnál (ahová többször ment a családdal is), úgy tűnik, hogy a VII b vagy az egész osztály megjelölés számára alig többet mint a tanulók valós számának negyedét jelöli. 1923 utolsó hónapjában úgyszintén megemlékezik egy közös tevékenységről „...az egész osztállyal a múzeumban voltunk.”⁶¹ Nem valószínű, hogy egy serdülőkből álló osztály önként töltené szabadidejét múzeumlátogatással. A múzeum meglátogatása minden bizonnyal egy hivatalos – az iskola által szervezett esemény volt – az egész osztály számára kötelező részvétellel. Így a bejegyzésben a hangsúly az osztály teljességén van, és nem azon, hogy melyik gyűjteményt látogatták meg. Erre vonatkozólag semmiféle kiegészítő információval nem szolgál. Ez a nem mindennapos esemény az, amely motiválhatta abban, hogy napi tömör beszámolóik között megemlítsse. Az osztálytársi relációk szerveződésének legfőbb mozgatórugója a felekezeti hovatartozás volt: „Este a volt osztály zsidó vallású tanulóival bankettet csináltunk Budán. Keresztények azért nem jöttek, mert antiszemita húrokat kezdtek pengetni. Mivel csak zsidók voltak, így a tanárok se jöttek el, csupán a hittanárt hívtuk magunkkal. A vacsorát a budai Guttmann-féle (Zsigmond utcai) zsidó vendéglőben tartottuk. Itt fényképfelvételt is csináltunk. Vacsora után ugyancsak a tanárunkkal kávéházban voltunk.”⁶²

A fenti szűkszavú bejegyzés többféleképpen értelmezhető annak függvényében, hogy a zsidó, azaz kóser vendéglőre hogyan esett a választás. Ha spontán választásként fogjuk fel (tehát előre nem volt eldöntve, hogy hol tartják a középiskolai éveiket lezáró vacsorát) a zsidó étterem mellett való határozást, akkor tekinthetjük az esetet az antiszemitizmusra adott válaszreakcióként, aminek következtében az osztály túlnyomó többségét kitevő felekezeti csoport összezárt.

Ha előre került lefoglalásra, tehát egy korábbi döntés volt – ami ilyen nagyszabású étkezés esetében logikusnak tűnik –, akkor ez a választás egyértelműen az osztály többségét kitevő vallásos izraeliták igényeit tükrözi, akik a kisebbség érzékenységét hagyták figyelmen kívül, és az erre való reakciónak lehet tekinteni „az antiszemita húrok” pengetését, amelynek következtében az egykori osztály felbomlott. Ezt erősíti a feljegyzésnek az a része, hogy „Mivel csak zsidók voltak, így a tanárok se jöttek el...” Tehát az egykori oktatók tudtak az eseményről annak ellenére, hogy azon nem jelentek meg. Úgyszintén ezt az értelmezést erősíti az is, hogy csak Dr. Schwartz Benjámín rabbit hívták magukkal, aki az izraelita vallástant heti nyolc órában tanította az osztálynak.⁶³

Akármelyiket is fogadjuk el, az egyértelmű, hogy nemcsak az egykori diákok, hanem az ünnepségen résztvevő tanárok is kizárólag felekezeti alapon választottak, hogy immár az iskolai kötöttségektől mentesen mely társasággal töltik az időt. Kérdéses, hogy ez a díszvacsorai ügy az első vagy az utolsó eset volt, amikor az osztály felekezeti alapon szakadt szét. Az, hogy korábbi bejegyzésében csupán az osztály egy töredékét érti egész osztály alatt, illetve, hogy kiemeli, amikor ténylegesen a teljes osztály volt jelen, sejtethető, hogy

⁶¹ S.-B. Pál 1923. december 11.

⁶² S.-B. Pál 1924. június 10.

⁶³ ACSAY 1924. 18.

nem az első esetről van szó. Talán ezt tükrözi kapcsolathálójának zártasága és felekezeti homogenitása is.⁶⁴

Egy bérház és környéke, mint kapcsolatok rendszere

Pál az 1923-as naplójához külön névjegyzéket is csatolt, amelyben a naplóban szereplő személyek lakcímét is megadta s azt, hogy őket hol, ki által ismerte meg⁶⁵. Ennek köszönhetően ezeknek a szereplőknek egy jó része a lakcímjegyzékek alapján azonosítható. Többnyire Rákóczi út 59. szám alatt bérházban laktak, ahol Pál is.

A bérház, mint lakhelytípus (gyakran) intenzív szomszédsági kapcsolatok kialakítására ad lehetőséget, mert akarva akaratlanul is, de napi kapcsolatban voltak egymással a lakók. Ezek a lokális kapcsolatok Pál esetében kifejezetten időtállóak voltak. Látható ez ott is, hogy a család korábbi lakhelyén (Dohány utca 37.) élő szomszédikkal ekkor is kapcsolatot tartott fenn. Ilyen volt többek között Hajnal Mór magánzó felesége,⁶⁶ illetve a Győrben élő Olcskay Magda nagynénje is. Az elemzés alapján érthető, hogy a korábbi lokális alapon szerveződött ismeretségnek köszönhetően jutott félárú mozijegyekhez, amelyeket a naplóban olyan sokszor említ. Hiszen az 1912-ben megindított *Mozivilág*, és 1918-tól a *Képes Mozivilág* címen futó szaklap szerkesztője Lenkei Zsigmond volt, aki ebben a bérházban lakott, és így egykori szomszédjuk volt.⁶⁷ Ez feltehetőleg inspirálólólag hatott Pálra, aki több kísérletet tett – fotókészítéssel és cikkírással is –, hogy a főszerkesztő révén publikálhasson. Azonban a lap színvonalát jól mutatja, ahogy a személyes jó viszony ellenére sem fogadta el munkáinak nagy részét a főszerkesztő hajdani szomszéd. Így csak egyetlen egyszer sikerült a cikkét megjelentetni.⁶⁸

Ha abból a szempontból vesszük a naplóban felbukkanó egyes szereplőket szemügyre, hogy kikkel volt napi kapcsolata, akkor látható, hogy milyen nyüzsgő élet volt a Rákóczi úti bérházban, amelynek lakóiról meglehetősen egysíkú kép bontakozik ki. Az 1923-as év végén készített, és a naplóban szereplő személyeket tartalmazó névjegyzéken a házból csak 15 és 18 év közötti serdülők szerepelnek. Az egy évvel korábban megjelent fővárosi lakcímjegyzék segítségével pontosan meghatározható, hogy a Pállal egy bérházból kikerülő gyerekek⁶⁹ milyen családból kerültek ki. Különösen a Kónyai, a Fejes és a Markovics családok ifjú tagjaival volt változó előjelű, de állandó kapcsolata.

⁶⁴ Továbbra is csak az osztály izraelita tagjaival maradt meg a kapcsolata: „Este találkoztam azon fiúkkal, akikkel június 10-én együtt voltam. Egy asztaltársaságot fogunk talán alapítani a volt VIII. b tagjaiból.” S.-B. Pál 1924. június 27.

⁶⁵ A naplóknak ilyen jellegű felhasználásakor nagy hátrányt jelent, hogy az író a számára evidens kapcsolatokat csak felületesen nevezi meg. Bizonyos személyeket csak keresztnévvel jelöl, így lehetetlenné teszi a pontos azonosításukat.

⁶⁶ BpC 1924 458.

⁶⁷ BpC 1924 790 MÉL 1982 II. 63.

⁶⁸ *Hogyan komponálnak a magyar zeneszerzők?* S. B. Pál aláírással. *Képes Mozivilág* 1924. november 7–8.

⁶⁹ „Rákóczi út 59-ben lakó fiúk és leányok” lista zárójelben kiegészítve az apa foglalkozásával és nevével. Az életkorukat Pál adta meg felsorolásában: *Kónyai József és Mancsi 18 és 15 ½* (Kónyai Pál nagykereskedő BpC 1924 690); *Weisz Andor és Klári 17 éves* (Weisz József hivatlnok BpC 1924 1496); *Reinitz Ferenc 16 ½* (Reintz Mayer ügynök BpC 1924 1077); *Révész Miklós 16 ½* (?);

Különösen a (vele egy házban lakó) fiúkból álló környezete, és annak egyes tagjainak véleménye, tevékenysége befolyásolta a szexualitásról kialakított vélekedéseit.⁷⁰ Ez meghatározta, hogy milyen képet alakított ki az ellentétes nemről mint „másról” és annak egyes tagjairól. A szexuális szocializációjának elsődleges közege tehát a baráti közösség volt, ahol feljegyzései tükrében állandó és visszatérő téma volt az érzéki kalandok megbeszélése, híresztelése.⁷¹ A jórészt homogén és döntő többségében csak fiúkból álló szűk, mintaadó mikroközösségben úgy érezte, hogy ez elvárás vele szemben is, amelynek azonban nem tud megfelelni.⁷² Önértékelését ez jelentősen befolyásolta, hogy a társaság vélt elvárásainak meg tud-e felelni

„Ernő (lásd okt. 3.-9.) is mesélte, hogy az esti elválásunk után az utcán megismerkedette egy nővel és mindjárt a nő lakására mentek, ahol ő a nőt háromszor meglőtte. Ez neki pénzbe sem került és még ráadásul holnap újra találkozik vele és ismét lövi. Hát miért nem lehet nekem is érszem ebben? Nem vagyok ugyanolyan ember mint ő? Ha még ebben a szezonban sem fog sikerülni egy olyan nőt találnom, akivel viszonyom lehet, hát igazán nem tudom, mit fogok már tenni.”⁷³

A Rákóczi úti bérházon belül hagyatéki anyagok segítségével bepillantást nyerhetünk Pál és egyik szomszédja, barátja Kónyai Józseféknek a lakásába. Pál családja a bérház harmadik emeletén lakott, addig a naplóban többször szereplő Kónyai József szülei és testvérei az épület első szintjén éltek.⁷⁴ A két leltárfelvétel között szűk három év telt el, mivel Sch. Helén (Pál édesanyja) 1923. április 1-én; míg Kónyai Pál (Kónyai József édesapja) 1926 február 2-án hunyt el. A két leltározás módja jelentősen eltér egymástól. A hatósági köze-

---

Weiszék rokona; Flamm Pál 17(Flamm Miksa okl. építész BpC 1924 318); *Fejes Dóra 15* (?); *Markovics Heddy 15* (Markovics Oszkár gyárigazgató BpC 1924 847); *Iványi Gyuszi 15* (Iványi Lajos kereskedő BpC 1924 562); *Erdey Klári 16* (?); *Székely Aranka 16* (Székely Zoltán magántisztviselő BpC 1924 1316); *Somogyi Böske; 2 Bleier fiú* (Bleier Béla líkőrgyári tisztviselő BpC 1924 115).

⁷⁰ A feljegyzéseit figyelmesen olvasva az is világossá válik, hogy az érzékekkel, és „nyíltan” a nemiséggel összefüggő bejegyzések csak 1923. április közepe tájékától születtek rendszeresen. Addig, míg az anyja élt, ez nála is tabu volt, és még titkosírással sem írt róla. Azonban az utolsó szoros családtag, és így a kontrolláló tekintély elvesztését követően kezdetben titkosan, és a későbbi két évben (1924-, 1925-ben) vezetett kötetben nyíltan írta le érzéki elképzeléseit, élményeit is.

⁷¹ „Dezsővel a lövésről beszélgettünk és kaptam tőle 1 kotont. Elhatároztam, hogy a hét valamegyik napján okvetlen megyek lőni, tekintve hogy Dezső említett valami privát nőt .... S.-B. Pál 1923. április 22. Vagy egy másik esetben Ernő (lásd okt. 3-9.) is mesélte, hogy az esti elválásunk után az utcán megismerkedett egy nővel és mindjárt a nő lakására mentek, ahol ő a nőt háromszor meglőtte. Ez neki pénzbe sem került és még ráadásul holnap újra találkozik vele és ismét lövi. Hát miért nem lehet nekem is részem ebben? Nem vagyok ugyanolyan ember, mint ő?” S.-B. Pál 1925. október 11.

⁷² „Más 19 éves fiúknak már viszonyai vannak nőkkel, nekem meg egyáltalában nincs semmiféle (még plátói) szerelmem, illetve szeretóm se.” S.-B. Pál 1925. május 21.; „más, magam korú fiúknak asszonykedvesük, leányszeretőjük van és így nincsenek rászorulva a prostituált nőkre. Bár nekem is lehetne, illetve lenne már egy viszonyom. Ez nagyon boldoggá tenne.” S.-B. Pál 1925. április 1.

⁷³ S.-B. Pál. 1925. október 11.

⁷⁴ MIG FNk 1922/23; BFL VII 12.b. 272.415/1926.

gek a Pálék esetében jóval nagyvonalúbbak voltak. Így például egyáltalán nem írták össze a ruhaneműket, ellentétben Kónyaiékkal, ahol a hagyaték részként a ruhaneműknél hat alsógatyát is felírtak, darabonként négy pengő értékben. Ebben nyilván az is motiválta a hatóság embereit, hogy Kónyainak jelentős adósságai is voltak, amelyeket árverezés útján próbáltak kielégíteni. A két jegyzéket ugyanaz a két személy készítette, név szerint Hetényi Alajos leltározó és Bajor Márton bírósági becsüs. Ennek következtében ugyanazt a lajstromozási gyakorlatot tükrözi a két forrás. Pál otthonában viszonylag kevés bútor volt, csupán két tucat. Ez a kép abból is eredhet, hogy csak az elhunyt anya tulajdonát képező berendezéseket írták csak fel, amely a bútoroknak a felét tette ki. Míg az első emeleti lakásban, Kónyaiéknál a berendezések száma majdnem elérte a negyvenet.

Az egyes szobák egysége azért tükröződik jól a leltárokban, mert minden esetben megadtak egy-egy olyan bútornevet, amely egyértelműen utal arra, hogy azt melyik helyiségben használták, másrészt látható módon azonos színvilág bontakozik ki, és a famegmunkálási technikák is szobánként változtak. Kónyaiék esetében egy háromszobás lakás rajzolódik ki: az úri szoba, a háló és az ebédlő. Pálék esetében azonban csak az utóbbi kettő bontható ki a forrásokból teljes bizonyossággal.

Az első emeleten lakó nagykereskedő család úri szobája, „fényes”, azaz lakkozott bútorokkal volt berendezve, politúrozott könyvszekrényvel, íróasztallal, sublóttal, asztallal. Ugyanezzel a klasszikus megmunkálással készült a tokban lévő ingaóra, és majdnem dupla akkora értékkel bíró antikóra is állt a szobában. Ülő alkalmaságként kanapé, két fotel illetve karosszék és sezlon szolgált. A világítást villannyal működő politúrozott állólámpa, bronz csillár szolgáltatta.

Az első összehasonlítást a két lakás tekintetében először az ebédlő esetében lehet megtenni. Kónyaiéknál, akárcsak a belső helyiségben, itt is összeírta a leltározó a politúrral ellátott ebédlőkredencet, még a feltehetően ezen tárolt „porcelán és agyag nyiptárgyakat”⁷⁵ is. Felírta továbbá az ebédlő asztalt, két karosszékét, a mellette található márványoszlopos órát, és a plafonról függő csillárt is.

Páléknak a hasonlóan étkezési célokat szolgáló helyiségükben, a bútorok anyaga megmunkáltságukat tekintve jóval egyszerűbb volt. Nem volt egyetlen politúrozott bútor sem, hanem csupán pácolt fabútorokkal volt berendezve, és itt volt a leltár legértékesebb darabja: a tükörrel ellátott pácolt fa ebédlőkredenc, és a hasonló eljárással színezett vitrin, az ebédlőasztal, az ingaóra és a Bremitz-féle pianinó is. A falat aranykeretű olajfestmény díszítette, és a megvilágításról itt is csillár gondoskodott, amelynek négy ága volt. A bútorok színében, stílusában és értékében ettől az együttestől egyértelműen elütött a hálószoba, ahol minden bútort fehér lakk borított, így a ruhásszekrényt, ágyat, toalett szekrényt, kerek asztalt, és a hozzá tartozó két széket ugyanúgy, mint a szoba funkciójáról árulkodó éjjeli szekrényt is. Lakkozott hálószoba bútor volt Kónyai József szüleinek szobájában is, amely két ágyból,

⁷⁵ BFL VII 12.b. 272.415/1926.

két éjjeliszekrényből, egy toalett tükörből állt. Az első emeleti ablakot selyemfüggöny takarta el.

A leltározók a hálóhelységekből mentek az előszobába, amelynek a berendezése a két lakásban szinte megegyezett. Ezeket a bútorokat a belső helyiségekkel ellentétben egyszerűbb és olcsóbb festékréteg, csupán máz fedte be, amelynek uralkodó darabjai voltak a mázolt előszobaszekrények, Páléknál emellett még egy tükrös szekrény és mázolt előszobafal is állt. Mindkét családnál festmények függtek a falakon. Hasonlóan a konyhában volt a legkevesebb bútor, de ezek is az előszobához hasonlóan mázoltak voltak. Bentről kifelé haladva jól láthatóan egyre igénytelenebb és egyre olcsóbb bútorokkal voltak a lakások berendezve. Azonban Kónyaiéknak volt mázolt jégszekrényük is, ami viszont Páléknál a forrás szerint nem volt megtalálható. Pálnak a naplójából lehet tudni, hogy volt cselédjük. Kónyaiéknál ez csak gyanítható, mert mindkét családban a székek és az asztalok mellett egy összecukható vaságyat is leltárba vettek a konyhában. Azt, hogy ez a helyiség mennyire nem étkezési célokat szolgált, ezt mi sem mutatja jobban, hogy a négy tagból álló Kónyai család „számára” itt csupán két szék állott, hiszen a család az ebédlőben étkezett.⁷⁶

Klubokba szerveződő kortárs közösségek

Az iskolai osztályból és a bérházból kikerülő egykorú kamaszokon túl az árva fiút „szakmai” alapon szerveződő, egymással átfedésben lévő serdülőkörből álló mikrocsoportok hálózata vette körbe. Megnevezésükre Pál különféle elnevezéseket használ, így hol körről, hol társaságról, hol egyesületről, van amikor pedig klubról, gárdáról beszélt. Mivel ezek informális, nem törvényes keretek között szerveződő csoportosulásuk voltak, amelyeknek vezetői és tagjai jogilag kiskorúak voltak, így hivatalos források nem maradtak fenn róluk. A napló egy szűk résnyire betekintést enged e társaságoknak az életébe. Esetükben a felnőttek világából kölcsönzött egyesületi mintára szervezett csoportokról van szó, külön elnökséggel, választmányi üléssel, saját tagnyilvántartással, szabályzattal. A tagok a zene, illetve a különféle szórakozási lehetőségek iránti közös érdeklődése volt az, ami az egymással rivalizáló csoportokat egybeforrasztotta. Ennek megfelelően kabarék, álarcosbálok, estélyek szervezését bonyolították le, futballmeccseket tartottak, amelyek elsősorban, de nem kizárólagosan a kortárs közönséget célozták meg. A csoportidentitás megtartását, és az összetartozás fontosságának hangsúlyozását szolgálta, hogy szintén az egyletek mintájára évente megtartották az alapításuk napján a jubileumuk ünnepét.⁷⁷ A legnagyobb ilyen csoport, amely a napló alapján azonosítható, a *Renaissance-kör* volt, ahol Pál kezdetben pénztárosi tisztséget töltött be. Hasonlóan fiatalokból állt össze a *Molière-kör*, illetve annak az 1923-ban még szervezés alatt álló zenekara, amelynek karnagyává neveztek ki Pált, miután a *Renaissance*-ből kilépett. Ez a csoport mindenek-

⁷⁶ BFL VII 12. b. 180.791/1923 (B. Mártonné), BFL VII 12 b 272.415/1926 (Kónyai Pál).

⁷⁷ Hasonló szerveződés volt a 8-as csoport, vagy az S15 is. Feltehetőleg a számok az elnevezésekben a csoport létszámára utalnak.

előtt a Múzeum Kávéházhoz kötődött, és itt tartotta üléseit, itt választották meg ideiglenes pénztárnoknak is. Ugyanakkor a csoportok között, állandó rivalizálás is volt, és valamelyest bevétel orientáltak is voltak.

Elsősorban ezek látták el Pált különféle szövegírási és zenekomponálási megrendelésekkel. Ez egy olyan szocializációs közeg volt Pál számára, amelyből állandó pozitív visszajelzések érkeztek zenei tudására és zeneszerzői tehetségére vonatkozólag a családi közeggel ellentétben, amely ugyan finanszírozta a gyerek magánóráit, de a bőrkereskedő familia értékrendjében ez mégsem volt elfogadható foglalkozás. Pál több esetben is lejegyezte, hogy milyen sikerei voltak a kortárs közösség körében, amely jelentős mértékben megerősítette hitét abban, hogy alkalmas a pályára. Eredményeit mindig lejegyezi például egy Renaissance-kabaré után:

„ $\frac{1}{4}$ 6 kor kezdődött a 8-as előadás. Előadás előtt még mindent elpróbáltunk. Bloch leadta »Tót tánctanárt«-t és az »Aktuális strófákat« Schvalbe a »Bál után«-t és a »A 3 magyar dal«-t, Anday pedig a »Miciké«-t és a 4 évszakot. Nagy siker és szerzőkihívás”.⁷⁸ Egy másik napon hasonló eredményekről: „A múltkor visszautasították 2 zenémet, de ma egy Kolos nevű fiú leadta »Tót tánctanár«-t. A Renaissance nem tudta, hogy én írtam és azért adták, de most ki kellett nekik hirdetni, hogy én írtam. Mindenesetre jó elégtétel volt a visszautasításért. Kabaré után Breineréknél voltam.”⁷⁹

A kortárs közeggel foglalkozó bejegyzéseiben kimondatlanul mint komponista és zenész jelenik meg, rendszeresen beszámol legújabb komponálás munkáiról, szerzeményeiről, és azok fogadtatásairól. A vele azonos korúak kis mikroközösségeinek elvárása teremtette ezt a nyíltan meg nem fogalmazott szerepet, amelyet azonban nemcsak a serdülők, hanem a felnőttek is megerősítettek benne.

A családi minta követése

Egy ifjú bőrkereskedő

A családi minta követését és az ahhoz való igazodást jelentős mértékben segítette a nevelőapja, akinek célja az volt, hogy bőrkereskedő legyen – és ne tanuljon tovább – az adoptált fia. Képességei és adottságai más pályára is alkalmassá tették volna, mivel Pál kiváló zongorista, és hegedűs volt, és naplójából látszik, hogy ezt széles körben ismerték és elismerték: nemcsak a kortárs közösség, hanem a felnőttek is. Ez a tehetség, és a külvilág pozitív visszajelzése, szakmai tanulmányai azonban nem voltak elegendőek ahhoz, hogy az érettségit követően ne a családi mintának megfelelően köteleződjön el. A zenei tanulmányok folytatását egyrészt hátráltatta az, hogy ezen a téren

⁷⁸ S.-B. Pál 1923. május 13.

⁷⁹ S.-B. Pál 1923. november 18.

semmiféle „közeli” mintát nem látott maga előtt, és ugyanakkor gyenge tanuló is volt. Másrészt a numerus clausus miatt nem mehetett egyetemre, mert ez az ő értelmezése szerint azt jelentette, hogy zsidókat nem vesznek fel felsőoktatási intézménybe.⁸⁰ Harmadrészt társadalomképének a későbbiekben sorra kerülő elemzésében láthatóvá fog válni, hogy a hivatásos zenész szakmára miképpen tekintett s ahhoz milyen negatív képzeteket társított, és hogy e mögött milyen személyes és családi értékrend húzódott meg.⁸¹

A pályaválasztásnak még az érettségít megelőző szakaszában, 1924-ben B. Márton bécsi bőrkereskedésbe szánta a mostohafiát, hogy ott a gyakorlatban szerezzék meg a szakmai ismereteket. Mire azonban éretté nyilvánították a fiút hivatalosan is, addigra ennek a külföldi tanoncságnak a költségei olyan mértékben megnöttek, hogy azt a család nem tudta vállalni, és így csak Pesten kellett elhelyezkednie. Keveset tudni arról, hogy a mennyire jövedelmezett a vállalkozás. Azonban a *Bőripari szemle* című szaklapban más nagykereskedőkkel ellentétben – mint a Weisz Samu, vagy a Winternitz bőrgyár – nem adtak fel hirdetést egyetlenegyszer sem. Az üzletről készült leltár több mint öt és fél millió koronára értékelte annak a bútortárat és az árukészletét. A családi vállalkozás piaci súlyát, más konkurens kereskedők elismertségét, és piaci vetélytársként való számontartottságát jól jelzi, hogy Pál tisztában volt vele, hogy pesti üzletük miatt alkalmazottnak sehová nem fogják felvenni a nagykereskedők. Hasonló üzleti súlyra utal az is, hogy amikor mégis sikerült állást kapnia, és alkalmazottként dolgozhatott a Szerecsen utca 18. szám alatt található Weisz és Márkus bőrüzletben,⁸² akkor másnap felmondtak neki, „mivel 1 konkurens cégünk nem akart nála venni, ha én ott vagyok. Így ismét hely nélkül voltam.”⁸³ Azonban a B. és Társa cég felét birtokló üzlettárs, Dezső Árpád miatt nem mehetett saját Dohány utcai üzletükbe sem⁸⁴. B. Márton szakmai presztízsét és rokoni kapcsolatrendszerét felhasználva Pál számára a Szerecsen utca 45. szám alatt⁸⁵ működő Weisz Károly és Weisz Samu által üzemeltetett bőrnagykereskedő üzlethelyiségnek a felét bérbe vette. S cipővászon nagykereskedést nyitott mostohafia számára.⁸⁶ Ezzel sikerült Pál érettségít követő munkanélküliségét megszüntetni. Az egyik forrás alapján Weisz Samu cége foglalkozott cipőfelsőrész készítéssel is,⁸⁷ így illeszkedett a cipővászon nagykereskedés a profiljukba. Az árut pedig az új üzletbe a rokoni kapcsolatok felhasználásával Pál nagybátyja, Sch. Sándor szállította, akinek ilyen gyára volt.⁸⁸

⁸⁰ Másrészt, amint arról szó volt már meglehetősen gyenge tanuló volt.

⁸¹ „Blauék, Schillerék azt mondják, hogy folytassam a tanulmányaimat; ezzel szemben apus azt szeretné, ha Bécsbe mennék bőrnagykereskedőnek. Magam sem tudok dönteni, mert nem tudom, hogy melyik lesz jobb a jövőmre nézve.” S.-B. Pál 1924. augusztus 13.

⁸² BpC 1922-23 592.

⁸³ S.-B. Pál 1924. október 2.

⁸⁴ A már említett 1922-ben kelt megállapodás kikötötte, hogy mindegyik tulajdonos egybehangzó jóváhagyása kell ahhoz, hogy új alkalmazottat vegyenek fel.

⁸⁵ BpC 1922-1923 592.

⁸⁶ Az üzlet bevételén fele-fele részben osztoztak.

⁸⁷ BpC 1922-1923 591-592.

⁸⁸ Az üzlet nyitása mindenféle előzetes előkészítés nélkül zajlott. Hiszen 1924. október 20-án döntött úgy a család, hogy üzletet nyit, és 24-én Pál már arról számol be, hogy saját boltjában kezdte a napot. Az üzlet profiljának kiválasztását látható módon csupán az szabta meg, hogy rokoni kapcsolatok útján melyik az a termék, amelyiket a legjutányosabban, a leggyorsabban,

Önállóvá, független nagykereskedővé válását követően jelentősen megváltozott, hogy miképpen tekintett önmagára. Erre a hivatásra, még annak gyakorlati megkezdése előtt egyértelműen és egyoldalúan pozitívan tekintett, s ennek képzetnek kialakulásában és megerősítésében döntő szerepe volt az elsődleges szocializációs közegnek. De amikor saját üzletének elkészültek a számlái, amelyen már a nevét viselő bolt neve szerepel, megjegyezte naplójában: „...régén azt hittem, hogy ilyen esetben végtelenül boldog leszek.”⁸⁹ A kereskedéshez kezdetben társuló pozitív képzeteket jól illusztrálja, hogy a külvilágról azt gondolta, annak szemében ennek a státusznak a megszerzése, elérése automatikusan sikert és jókedvet jelent. Az üzlet megnyitását a pályaválasztását eldöntő fordulópontként értékelte. Nyilván a családi minta lebegett a szeme előtt, hiszen ehhez kötötte gazdaggá, „igen tehetőssé” válását is.⁹⁰ Az előzetes egyoldalú előkép széthullása, a gyakorlati üzleti tevékenység megtapasztalása nagyfokú hangulatingadozást eredményezett nála. „...a világ azt hiszi, hogy én, mint nagykereskedő, nyakig úszom a boldogságban, pedig ez nagy tévedés, mert az üzlettel egy csomó gond is jött a nyakamba. Ha rosszul megy a bolt, hangulatom is olyan és így, mivel lassan megy az üzlet, meglehetősen sokszor van rossz hangulatom.”⁹¹ A saját cipővászon üzlet nyitását követően önképe még inkább megváltozott „a vagyonos ember” szerepében különösen a lányokkal, és azok szüleivel való viszonyában. Rájuk ezt követően úgy tekintett, mint akik új társadalmi státuszát kihasználandó, mindenképpen házasságot akarnak – akarata ellenére – kicsikarni: „most, hogy önálló nagykereskedő vagyok, nem is merek lánnyal »kikezdeni«, vagyis csókot kérni stb., mert félek, hogy e »szerelmet« talán komolynak tartják és »befognak« a szülők.”⁹² Üzleti tevékenysége azonban nem volt hosszú életű két nagy tételt vásárló, de fizetéseképtelenné váló vevő miatt.

Jelen vizsgálatunkban azonban ennél jóval lényegesebb, hogy erre a kudarcra miképpen reagált. Az a nagykereskedő réteg, amellyel ifjúkorától különféle családi, rokoni kapcsolatban, később üzlettulajdonosként pedig konkurensi, vevői, szállítói viszonyban állt, egyben egy tekintélyparancsoló szűk közösség is volt, amelynek normáit be kellett tartani. Egy ifjúkori, egyesek által elhamarkodottnak tartott üzletnyitás, majd annak korai bukása ebben a szakmai körben a komolytalanná és hiteltelenné válást is magával vonta. Ez utóbbtól jóval inkább tartott a fiú, mint a felhalmozott adósságtól: „...rémülve gondolok, arra hogyan fogok nagykereskedők előtt mutatkozni, ha fel kell hagynom az üzlettel” más bejegyzéseiben is alapvetően nem racionális érvekkel magyarázta nagykereskedése fenntartásának a szükségességét „passzív vagyok a 2 inzulvens vevőm miatt, mégsem hagyhatok fel az üzlettel már csak presztízsem miatt sem.”⁹³ Ez kényszerítő erővel hatott rá,

---

a legkisebb rizikóval és kiszolgáltatottsággal be tudnak szerezni. Az üzlete a Szerecsen utcában 1924. október 23. és 1925. március 3. között állt fenn.

⁸⁹ S.-B. Pál 1924. október 27.

⁹⁰ A bolt nyitásának idején feljegyezte, hogy üzletét akkor lehet sikeresnek nevezni, ha havi kétszáz dollárnak megfelelő jövedelmet hoz. S.-B. Pál 1924. október 24.

⁹¹ S.-B. Pál 1924. november 5.

⁹² S.-B. Pál 1924. november 2.

⁹³ S.-B. Pál 1925. február 8.

azaz hogy – a piaci viszonyok figyelmen kívül hagyásának árán is – ragaszkodjon névleges önállóságához: „...megmondtam egyúttal, hogy miért nem lehet nekem már az üzlettől visszalépni, a nagykereskedők és a világ véleménye miatt”.⁹⁴ Pálra nagy nyomásként nehezedett a család hozzá fűzött elvárásainak beváltása, az új üzletébe investált anyagi tőke megtérítésének kötelessége, és az, hogy a jó nevű bőrkereskedő mostohaapa által megalapozott üzleti hírnevén ne essen csorba. Az üzletnyitás utáni sikertelenséget napról napra tapasztalta Pál. Jól illusztrálja, hogy ez eredményez egyedül olyan esetet, amikor a kereskedőcsaládból származó fiúban felmerült az öngyilkosság lehetősége is: „A legeslegnagyobb baj pedig, hogy Weisz Samu az üzleti passzívám ellenére is hasznot követel... ilyen esetben önkéntelenül is öngyilkosságra gondoltam.”⁹⁵ Korábban láthattuk, hogy önképe és önértékelése miképpen változott meg annak hatására, hogy a családi tradíciót követve ő is önálló kereskedő lett. Az üzlet csődbejutását követően, ugyancsak a családdal feltehetőleg jó barátságban lévő Weisz Samu bőrárusra támaszkodva kapott állást, aki üzlethelyiséget is biztosított korábban számára. Azonban most már alkalmazottként, gyakornokként dolgozott Weisz Samu házában,⁹⁶ a Winternitz bőrgyár irodájában.⁹⁷

A foglalkoztatási hierarchiákról kialakított képe három rétegből állt. Vagy önálló volt valaki (amelyhez, amint korábban láthattuk csak pozitív elképzelései fűződtek) vagy alkalmazott. A két eset között állt, ha az ember saját családi üzletében volt alkalmazott. Utóbbi azonban számára nem volt járható út mostohaapja üzlettársa miatt, aki ettől mereven elzárkózott. Pál értékrendjében a pusztán alkalmazotti lét egyértelműen a teljes függőséggel és nemcsak az anyagi kiszolgáltatottsággal volt egyenlő. Nyilvánvalóan az üzleti bukás szegényét – amelynek anyagi következményeit a rokonság vállalta – szűkebb környezetében levő munkatársai miatt is nehéz volt elviselnie: „Ma az üzletbe valamiből kifolyólag célzást tettem a dolgaimra, (ugyanis az inas betegsége

⁹⁴ Magáról a csődről ő maga így számol be: „Ma üzletileg olyan csapás ért, ami könnyen teljesen tönkretelhet. Ugyanis a január 12-én említett két vevő közül az egyik 20 millióval inzolvens, a másik pedig 9-cel, ma este volt a kiegyezési tárgyalás. Valószínűleg elvész itt az egész 20 millió. Én mint üzletes jelenleg passzív vagyok, mert 1924-től kb. 16 milliót kerestem volna, így kb. 14 millióval passzív vagyok és ha nem Sándor bátyámnak tartoznék az egész áruraktárral, akkor inzulvenciát kellene jelentenem.” S.-B. Pál 1925. január 30. Majd néhány nappal később: „Ugyanis mostanában abszolút hetek óta egy vevő sincs, viszont a nagy vevők pedig sorban inzulvensekké válnak. Így jelenleg két tűz között vagyok, ha nem adok el, nem tudom behozni a veszteségeimet, ha meg eladok, a legtöbb vevő inzulvens lesz és így ismét vesztek. Ha lenne külön tartalékom, akkor mindez nem okozna gondot.” S.-B. Pál 1925. február 9.

⁹⁵ S.-B. Pál 1925. február 27. Az üzlet csődbejutásának közvetlen oka a két fizetésképtelen vevő volt, azonban közvetett módon ehhez a gyámhatóság is hozzájárult, amely elutasította a nagykorúsítást, így iparigazolványt sem kaphatott, tehát illegálisan működött. Többek között azért, mert a hagyatéki eljárást még nem folytatták le. Ebből adódóan nyilván nem számíthatott az inzulvens vevőkkel szembeni esetleges perben a hatóságok támogatására sem. S.-B. Pál 1924. december 18.

⁹⁶ Újpest Váci u 42 Tóth 1984 50.

⁹⁷ A gyár a Winternitz Gyula-féle szappangyár hagyatékából létesült, amelyet az alapító fia, (Winternitz) Sándor Aladár vezetett. A rokoni kapcsolatok ennek az üzletnek a vezetésében is fontos szerepet játszottak, hiszen Sándor Aladár sógora, Vágó Miksa is részt vett annak a vezetésében, mint a Wolffner bőrgyár igazgatója, s szakértelmével hozzájárult a gyár fejlesztéséhez. Az elsősorban talpbőrt és vixos felsőbőrt termelő üzem finanszírozásában rokoni kapcsolatok révén Fülöp és Fiai Rt. Enyvygyár is részt vett. Tóth 1984 50.

miatt én söpörtem fel az üzletet) és erre a gépírókisasszony gúnyosan így szólt: »Úgy láttam még mindig főnöknek képzeli magát.«⁹⁸ Ezt az alkalmazotti helyzetet, amely számára megalázó volt, igyekezett eltitkolni az udvarlásai során.⁹⁹

A sikertelen üzletnyitás után mostohaapja is igyekezett előmozdítani, hogy a családi cégben helyezkedjen el. Így Dezső Árpád 1925 végén, a már tárgyalt megállapodás lejártával kivált az üzletből, amelybe Pált már bejegyezték mint tulajdonost.¹⁰⁰ Azonban ennek az évnek az utolsó napjával a napló megszakad.

Azonban a családi cég tulajdonosai 1926. novemberében már arra kényszerültek, hogy csődön kívül kényszeregyezés keretében egyezzenek meg a hitelezőkkel. S a cég akkor már nem a Dohány, hanem a Dob utcában székel, amelynek ekkor már csak a két tulajdonosa volt Pál és gyámja. A kényszeregyezésnek az ő szemszögükből a legnagyobb haszna az volt, hogy így elkerülhették a teljes csődöt, amely a cég megszüntetését jelentette volna, s az egyezés lehetővé tette, hogy a fizetéseképtelenné váló cég a tevékenységét tovább folytathassa, így is törlesztve adósságát. Az egyezésre 1926. december 20-án jött létre az adósok és a hitelezők között az Országos Hitelvédő Egylet közvetítésével. A megállapodás részletei nem ismertek, azonban az világos, hogy a céghez kirendelt vagyongfelügyelőt tiszte alól felmentették. Így a cég még 1928-ban is működött, amint azt már említettük, a lakcímjegyzék Pált kiskorú tulajdonosként említette. Azonban későbbi sorsa homályba vész, a szó szoros értelmében. Hiszen 1936-ban a cégbíróság a főváros Iparhatóságához fordult, felvilágosításért, arra vonatkozólag, hogy létezik-e még a cég, s Pál elérte-e a kiskorúságot. Végül a rendőrség adott erre vonatkozólag felvilágosítást, amely szerint a „cég évek óta megszűnt, az ipart sem B. Márton sem S.-B. Pál nem folytatja”.¹⁰¹

Egy ifjú kereskedő társadalomképe

Azt, hogy Pál kit érzékelt a saját vagy idegencsoportba tartozónak, milyen jegyek, jellemvonások alapján, s milyen képzeteket kötött hozzájuk azt a már tárgyalt szocializációs közegek döntően befolyásolták. Azt, hogy a társadalom egyes tagjaihoz milyen képzeteket társított azt nagy vonalakban három tényező szabta meg. Egyrészt az illető vélt illetve valódi társadalmi státusza (amelyet a viselkedése illetve a ruházat jelzett), másrészt neme, harmadrészt pedig családneve. Az alig heterogén zsidó környezetben nevelkedő fiú szerint a zsidók és a keresztények névben is elkülönülnek egymástól. Így családnév alapján eldönthető az illető felekezeti hovatartozása. Példa erre a következő

⁹⁸ S.-B. Pál 1925. április 3.

⁹⁹ „Délután felmentem B. Ilusékhöz (lásd júl. 6.) Velük voltam du. moziban, este pedig vendéglőben vacsorázni. Azt vettem észre, ha B.né szeretné, ha minél gyakrabban feljárnék hozzájuk. Őnekik »úgy adtam be«, hogy én a saját üzletünkben vagyok. Ők így nem tudják, hogy én alkalmazott vagyok.” S.-B. Pál 1925. augusztus 30.

¹⁰⁰ B. Pált (már az eredeti családneve nélkül) mint kiskorú cégtulajdonos tartva nyilván jelent meg a lakcímjegyzékben. BpC 1928 I 434.

¹⁰¹ BFL VII.2.e. 12579.

naplóbejegyzés: „Ma ők ugyan nem voltak kint, hanem egy keresztény előneves lánnyal táncoltam”.¹⁰² Amennyiben olyan személlyel ismerkedett meg, aki a nevét magyarosította, annak továbbra is feljegyezte az eredeti nevét is például: Székely (Spiegel), vagy például iskolatársa Honti esetében mindvégig annak eredeti nevét a Holtischert használja.

Társaságát, melynek tagjai túlnyomórészt saját felekezetéből kerültek ki, elsősorban a zene szeretete, különféle kabarék, előadások és koncertek szervezése ami közösségé olvasztotta. Többek között Építő-, Fa-, és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezetei Szövetségének és az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesületnek a helyiségeiben léptek fel különféle produkcióikkal. Az 1909-ben alapított Közművelődési Egyesületben történt szereplést követően fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a magánháznál tartott kabarét is azonos felekezetűek szervezték: „Azután felmentem Breitnerhez. Ott is volt egy zsidó kabaré. A kabaré utáni táncon egy Gerstenfeld nevű lánnyal táncoltam.”¹⁰³ A napló alapján úgy tűnik, hogy alapvetően ez volt az a közeg, amelyben Pál otthon érezte magát, és amely meglehetősen homogén volt. A zene szeretete Pál esetében minden felekezeti különbségen felül állt, így ha erről volt szó, akkor a Protestáns Kört is látogatta. Azonban a keresztény kultúrában bizonytalanabban mozgott. Naplója szerint a keresztény ünnepeket nem tartották meg otthon és az iskolai barátainak is csupán ötöde verbuválódott közülük. Egy esetben, a háztűznézőbe történő látogatás időpontjaként saját maguk számára szabadnapot, míg a látogatott fél számára azonban ünnepnapot adott meg: karácsony első napját. Ezen időpont kiválasztásának helytelenségére, félreérthetőségére a szűkebb környezete, nevezetesen mostohaanyja is figyelmeztette. Hangsúlyozva azt, hogy a legnagyobb ünnepkor történő látogatás bizonyára jelentéssel bír a meglátogatottak számára, ellentétben a saját családjukkal: „Mindig eszembe van Piri [Pál mostohaanyja és unokatestvére – K. G.] kijelentése, mikor mondta, hogy vigyázzak, mert Ocskay Magda szülei a karácsonyi látogatás miatt azt fogják hinni, hogy komoly szándékaim vannak.”¹⁰⁴

A társadalomképében az erősen alá- és fölérendelt elemekből felépülő társadalom nem azonos horizontális rétegében elhelyezkedő tagjai között érdemi kapcsolat nem lehetett: „Nagy vitatkozásom volt Józssival a köztünk lévő vagyoni különbségről és hogy emiatt nem lehetünk mindig együtt.”¹⁰⁵ Más esetben nem a vagyon, hanem a viselkedés határozta meg, hogy mennyire hosszú távú a kapcsolat: „...nem olyan lány, akit a mi társaságunk színvonalára megkíván, t. i. nem úgy viselkedik, mint pl. egy komoly zsidó úrilány és arca is nagyon vidékies”.¹⁰⁶ Hasonló okok miatt titkolnia kellett valószínűleg egy varrónőnek a lányával folytatott ismeretségét is. A különféle kapcsolattartási módok rangsorának legalján a közös séta, majd a mozilátogatás, a tánc, lányok esetében a hazakísérés állt. A tehetős kereskedőcsalád szabályai

¹⁰² S.-B. Pál 1925. július 23.

¹⁰³ S.-B. Pál 1923. március 3.

¹⁰⁴ S.-B. Pál 1924. október 30.

¹⁰⁵ S.-B. Pál 1923. november 1. Bár nem bizonyos, mivel családnevét nem adta meg de, lehet, hogy ez a bejegyzése a már említett Kónyai József-re vonatkozik.

¹⁰⁶ S.-B. Pál 1925. június 25.

ellenére is elhívta moziba a varrónő lányát. A kevésbé jómódúakkal a nyilvánosság (saját rokonai) előtt való mutatkozást nem kísérelte meg a következő indokkal: „Kár, hogy nem gazdagabb család, mert így nemigen lehet vele mutatkoznom, mert anyja az egész családnak dolgozik. ...És Sári, Kornél stb. nagynénéim bizonyára kivetnivalót találnának ezen, ha vele járnék. Mindezek ellenére elmegyek vele moziba”.¹⁰⁷ A filmszínház választása azt is jelzi, hogy Pál szerint ez volt az a hely, ahol a szerinte hierarchikusan rétegződő társadalom különféle tagjainak „keveredése” megengedett volt, ellentétben például a nagyobb nyilvánosság, vagy a tánciskolai közönség előtt.

Pál a saját szóhasználatával az úri réteg tagjaként tekintett önmagára. Több alkalommal tett említést a naplójában a család gazdagságáról és saját anyai örökségének értékességéről. A család tekintélyét jelzi, hogy amikor ruhái gondozatlanok voltak, mert arra mostohaanyja, s annak utasítására a cseléd nem viselt gondot, rá is szólnak: „Vámosné azt is megjegyezte, hogy egy »S. B. Pálnak« nem lenne szabad így járni.”¹⁰⁸ A neve előtti határozatlan névelő alkalmazása külön nyomatékosította a család kiemelését, már ennek a megnyilatkozásnak a szintjén is. Az, hogy környezete ilyen önképet várt el tőle, és ő ezzel azonosult is, kirajzolódik a párválasztási kísérleteiéről is. A vele azonos környezetből való származásnak legfontosabb ismertetőjele a vagyon volt, és a családi értékrend szerint rangon alulinak minősített kapcsolatoktól igyekezett magát távol tartani. Azonban nem csak lányokra, nőkre vonatkozó érintkezésével volt így, hanem a saját nemű egykorú társasággal is. Ennek az értékrendnek megfelelően többek között nem tartotta illőnek, hogy a vele azonos bérházban lakó fiúval rendszeresen egy társaságban mutakozzon.

A vallásos családból származó Pál különösen az elvált nőkre tekintett úgy, mint akik könnyelműek, és az ifjúk számára könnyen megkaphatók. Így a margitszigeti Sziget Clubban látottaknál is kiemelte:

„...láttam egy fiút, aki mindössze VII. gimnáziumba járt, egy elvált asszonnyal ülni és táncolni. E nővel én is táncoltam itt egyszer ma délután. Tiszta szívből irigyeltem ezt a fiút, mert megtudtam, hogy e nővel a lehető legintimebb viszonyban van. Tudtam azt is, hogy innen egyenest elmennek »lőni«. Nekem még mindig nem sikerült egy ilyen nőt megismernem. Akivel én is ilyen viszonyban lehetnék.”¹⁰⁹

Ugyanerre a nőre vonatkozólag, de egy másik alkalommal feljegyezte, és külön számon tartotta, hogy nem egy „átlagos” nővel ismerkedett meg: „bemutattak egy nőt (elvált asszonyt)”. A nő elvált volt és táncpartnere is volt, amihez rögtön egy feslett életmódot társított „vele volt egy »pali« is és egészen biztosan azzal ment tánc után »lőni«”.¹¹⁰ Tehát az elvált nő mint állapot, a fiú társadalomképében együtt járt az erkölcstelen életvitellel. Az ellentétes

¹⁰⁷ S.-B. Pál 1925. március 10.

¹⁰⁸ S.-B. Pál 1925. június 2. „...olyan foltozott ruhákban járok mint egy inasgyerek stb.” S.-B. 1925. június 15.

¹⁰⁹ S.-B. Pál 1925. május 3.

¹¹⁰ S.-B. Pál 1925. május 10.

nemből illetve a Pál által alacsonyabbként számon tartott társadalmi rétegből való származáshoz, és az alacsony presztízst jelentő foglalkozáshoz gyakran kötött erkölcstelen, könnyelmű, szexuálisan kicsapongó magatartást nemcsak elvált nők esetében.

Vágyai kielésének rangsorában a legutolsó helyen álltak a lokáltáncosnők, és a prostituáltak, akiket különféle szórakozóhelyeken látogatott. Ha egyetlen esély volt, igyekezett nem az ő szolgáltatásaikat igénybe venni, mert látogatásukat rendkívül lealacsonyítónak, rangon alulinak látta, nagyobb részét pedig rettegett az általuk terjesztett nemi betegségektől, különösen a trippertől. Ugyanakkor a tehetős kereskedő családból származó fiú sem a mostohaapja által folyósított zsebpénzből, sem pedig a későbbi fizetéséből sem engedhette meg magának a szolgáltatásaik gyakori igénybevételét. Amikor nem prostituáltakat látogatott, akkor hosszabb, valamivel részletesebb bejegyzések születtek „...láttam egy táncosnőt. Egy ideig követtem az utcán, később megszólítottam. Végül elmentem vele. Két numerát adtam le nála. Igaz, hogy a szoba pénzbe került, azután meg neki is kellett valamit adnom, de legalább nem volt hivatásos nő. Ez volt életemben az első ilyen eset.”¹¹¹

Különösen érvényes volt ez a háztartási alkalmazottakra, illetve a vendéglátó és szórakoztatóiparban dolgozókra.¹¹² A foglalkozásuk alapján vendéglátóiparban dolgozó férfiakat is züllöttnek és ragon alulinak találta. Ez a mentalitás más esetben is kirajzolódik. Amikor a kiváló táncos és zongorista Pálnak javasolják, hogy inkább ebben a szakmában helyezkedjen el, hiszen anyagilag jobban járna, mintha egy bőrüzletben dolgozik, akkor ezt a javaslatot a naplója lapjain úgyszintén mint rangon aluli, zülléshez vezető útnak tekinti: „...manapság egy hivatásos zenészt lenéznek és mindjárt ráfognak hogy »strici« stb. Azután az ember leginkább este működne és így teljesen szakítani kellene a mai társasággal. Ily módon az ember lassanként egészen más emberek közé kerülne, ami mindenesetre káros lenne a helyzetemre.”¹¹³ De a zenészek és a táncosok merev elutasítása jóval ambivalensebb volt a gyakorlatban. A fenti érvelést csak a nyilvánosság előtt használta. Bizonyos esetekben mégis előnyösebb volt a fent még züllöttként elkönyvelt foglalkozások szerepében feltüntetni magát, amint az a naplójából kiderül: „...egy nővel kezdtem beszélgetni a Király utca sarkán. Azt mondtam neki, hogy én nem szoktam »ilyesmiért« fizetni, mert előtáncos vagyok (szmokingban voltam, hát mondhattam). Így hát sikerült vele egy igen csekély összegben megalkudnom. Egy numerát adtam le nála.”¹¹⁴

A kamasz számára a vele azonos társadalmi szintről kikerülő lányok vonatkozásában azonban teljesen más viselkedési forma volt az elfogadott. Ideálját így vázolta fel naplójában: „Tisztességes, jó társaságbéli úri lány legyen, a legtöbb amennyit megengednék magamnak nála, a csók.”¹¹⁵ Látni kell a mondatnak azt a kitételét, amely felhívja a figyelmet arra, hogy ez a

---

¹¹¹ S.-B. Pál 1925. október 15.

¹¹² Mint például varrólányok, táncosnők illetve lokálnők.

¹¹³ S.-B. Pál 1925. október 25.

¹¹⁴ S.-B. Pál 1925. december 23.

¹¹⁵ S.-B. Pál 1925. február 1.

viselkedésmód csupán az úri nőknek jár ki. Az idézetet kezdő *tisztességes* jelzőt tekinthetjük csupán egy mondatrésznek, azonban erősen beleillik abba a társadalomképbe, amely szerint Pál az alsóbb rétegek nőtagjaihoz tisztességtelen, könnyelmű karaktert kapcsolt.

Összegzés

E tanulmányomban arra vállalkoztam, hogy felvázoljam azt a szociokulturális közeget ahol egy kamasz élt a két világháború között, valamint rávilágítsak arra, hogy a kezdeti szerepkísérleteit, a világról alkotott képét a szocializációs közegek – a család, az iskola, a baráti közösség – miként befolyásolták. A forrásnak nagy hátránya, hogy Pál tizenkilenc éves korában megszakad, valószínűleg a serdülőkori naplórás abbahagyásáról lehet szó. Emiatt esetében nem elemezhető az, hogy milyen tényezők együtthatásaként próbálja meg saját identitását megfogalmazni. A családi minta – tehát a bőrkereskedés – követésére tett kísérlettel az útkeresések első pillantásra lezárulnak, hiszen Dezső kiválása után – 1926 tájától – már saját Dohány utcai üzletükben dolgozott. Rövidtávon a családi minta követése győzedelmeskedett. Hosszútávon azonban ezt fokozatosan feladta, hiszen 1927/1928-ban már a Zeneművészeti Akadémia növendékei között találjuk (bár ekkor már sajnos nem írt naplót).¹¹⁶ S a levéltárban őrzött hagyatékában foglalkozásként zeneszerzőként, karmesterként tűntették fel. Az üzleti pályától való eltávolodását, és a korábban lenézett, rangon alulinak tartott, döntően a vele egykorúak közössége által felmutatott zenei pálya felé fordulásának folyamatát források hiányában nem lehet vizsgálni. A Páltól származó utolsó irat szerint nem csak bőrkereskedéstől, mint lehetséges hivatástól és mintától fordult el, hanem az örökbefogadási szerződést is megszüntette gyámjával. Ezt látványosan szimbolizálja, hogy a gyámja családi nevének a viseléséről is lemondott, S.-B.-ről újra S.-re, azaz eredeti, valódi édesapjától származó családnevére változtatta vissza azt. Így jelképesen is megtagadva a nevelőapjával való kapcsolatát, akivel minden összeköttetést megszüntetett, oly annyira, hogy 1937-ben már azt sem tudta, hogy hol lakik B. Márton.¹¹⁷

FORRÁSOK

Rövidítések

MIG = Madách Imre Gimnázium

FNk = főnévkönyv

MÉL = Magyar életrajzi lexikon. (főszerk. Kenyeres Ágnes) 1982. Budapest

MSZL = Magyar színházművészeti lexikon. (főszerk. Székely György) 1994. Budapest.

BpC 1912=Budapest cím és lakásjegyzék 1912

BpC 1916=Budapest cím és lakásjegyzék 1916

¹¹⁶ HTL P. 4. S. B. Pál iratai. Leckekönyv.

¹¹⁷ BFL VII.2.e. 12579.

BpC 1922-1923=Budapest cím és lakásjegyzék 1922-1923

BpC 1928=Budapestmi cím és lakásjegyzék 1928

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK:

Acsay István 1923: *A budapesti VII. kerületi Magyar Királyi Állami Madách Imre Főgimnázium negyvenkettedik értesítője az 1922–1923. iskolai évről.* Budapest

Acsay István 1924: *A budapesti VII. kerületi Magyar Királyi Állami Madách Imre Főgimnázium negyvenharmadik értesítője az 1923–1924. iskolai évről.* Budapest

FOLYÓIRATOK

Bőripari szemle: a bőrgyártás, a tímár-, bőraru-, cipő- és kesztyűipar, készbőr, nyersbőr, szőrmeáru, cserzőanyag és tímársági melléktermékek kereskedelmének szaklapja (szerk. Hüvös Jakab) 1924–1925.

Képes mozivilág szerk. Lenkei Zsigmond. Budapest. 1924

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BFL(=Budapest Főváros Levéltára)

BFL VII 12 b (Budapesti Központi Kir. Járásbíróság. Peres és perenkívüli iratok) 180.791/1923 B. Mártonné

BFL VII 12.b. (Budapesti Központi Kir. Járásbíróság. Peres és perenkívüli iratok) 272.415/1926 Kónyai Pál

BFL – VII.192. (Rhorer Géza közjegyző iratai) – 1920 – 0848.

BFL VII. 2. e (Cégbíróság) 12579. B. és társa

HTL (=Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum)

HTL P(=Personalialia) 4 S. (B.) Pál iratai

MIG (=Madách Imre Gimnázium) saját irattára (1073 Budapest Barcsay utca 5.)

A budapesti VII. kerületi Barcsay-utcai Magyar Királyi (1921-től Madách Imre) (Fő)Gimnázium 1917–1918; 1922–23 közötti főnévkönyvei. Pontos jelzetek nélkül.

INTERNETES FORRÁSOK

<http://www.hebc.com/hebc/> (Hebc Interactive Jewish Calendar)

<http://lajtaarchiv.hu/eletrajz/a-leitersdorfer-csalad-dokumentumai/>

IRODALOM

- ANDORKA Rudolf
2006 *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ATKINSON, Rita L (szerk.)
2002 *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BAGDY Emőke
2004 *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest.
- BUDA Béla
2002 A szerep fogalma a szociálpszichológiában. In: Lengyel Zsuzsanna (szerk.): *Szociálpszichológia*. Szöveggyűjtemény. Osiris. Budapest. 109–118.
- ERIKSON, Erik
1991 Az életciklus: az identitás epigenezise. In: ERIKSON, E (szerk.): *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat. Budapest.
- GYÁNI Gábor
1983 *Család, háztartás és a városi cselédség*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- GYÁNI Gábor–KÖVÉR György
2004 *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HEGEDŰS T. András
1997 *Pszichológia: fejlődés, nevelés, szocializáció, pedagógusok*. Aula Kiadó, Budapest.
- JÓLESZ Károly
1987 *Zsidó hitéleti kislexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SOMLAI Péter
1997 *Szocializáció: a kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Korvina Kiadó, Budapest
- SZINNYEI József
1900 *Magyar írók élete és munkái*. VII. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, Budapest.
- TÓTH Béla (szerk.)
1984 *A budapesti bőripari vállalat és gyáregységeinek története*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- VERMES Lászlóné (szerk.)
1975 *Bőr- és cipőipari minilexikon*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

„I HAVE VISITED MY UNCLE'S
SON BAR MITZVAH”

Impact of agents of socialization in a Jewish family in
Budapest

The aim of this study is to reveal the sociocultural agents through the case of a teenager boy Pál B. (born in 1906) lived between the two World War. The main source of the study is his unpublished diary dated from 1923 to 1925. In this diary I was analysing the role played by the agents of socialization (his family, the school and the peer group) in his search for self and personal development. According to his diary he lived in a family which hold the Jewish religious tradition strictly. His mother and stepfather had an own leather shop in the Dohány street. It was especially his stepfather who ran the business and he was deeply involved into the micro society of leather merchants in Budapest. So his family as an agent of socialization should have influenced him in continuing the family business and become leather merchant. But in his diary another very important agent appears, namely his peer group recruited from his neighbours in his tenement house and from his school class. In this milieu Pál was recognized as a dancer, pianist and famous composer. He was deeply integrated in this society, but this group and his composed works was despised by his family, as it was considered unacceptable in his merchant stepfather's eyes. He tried to orient his stepson towards leather business and established a small own leather shop for him. Pál's independent shop ran for a very short time and ended bankrupt. Afterwards, he had to work for his stepfather's shop. Pál found it very degrading, he regarded the situation of becoming an employee as the lost of his independence. Finally he turned against his family pattern and became piano player and conductor. So according to his diary, the peer group as an agent of socialization overwrote the business related family pattern.